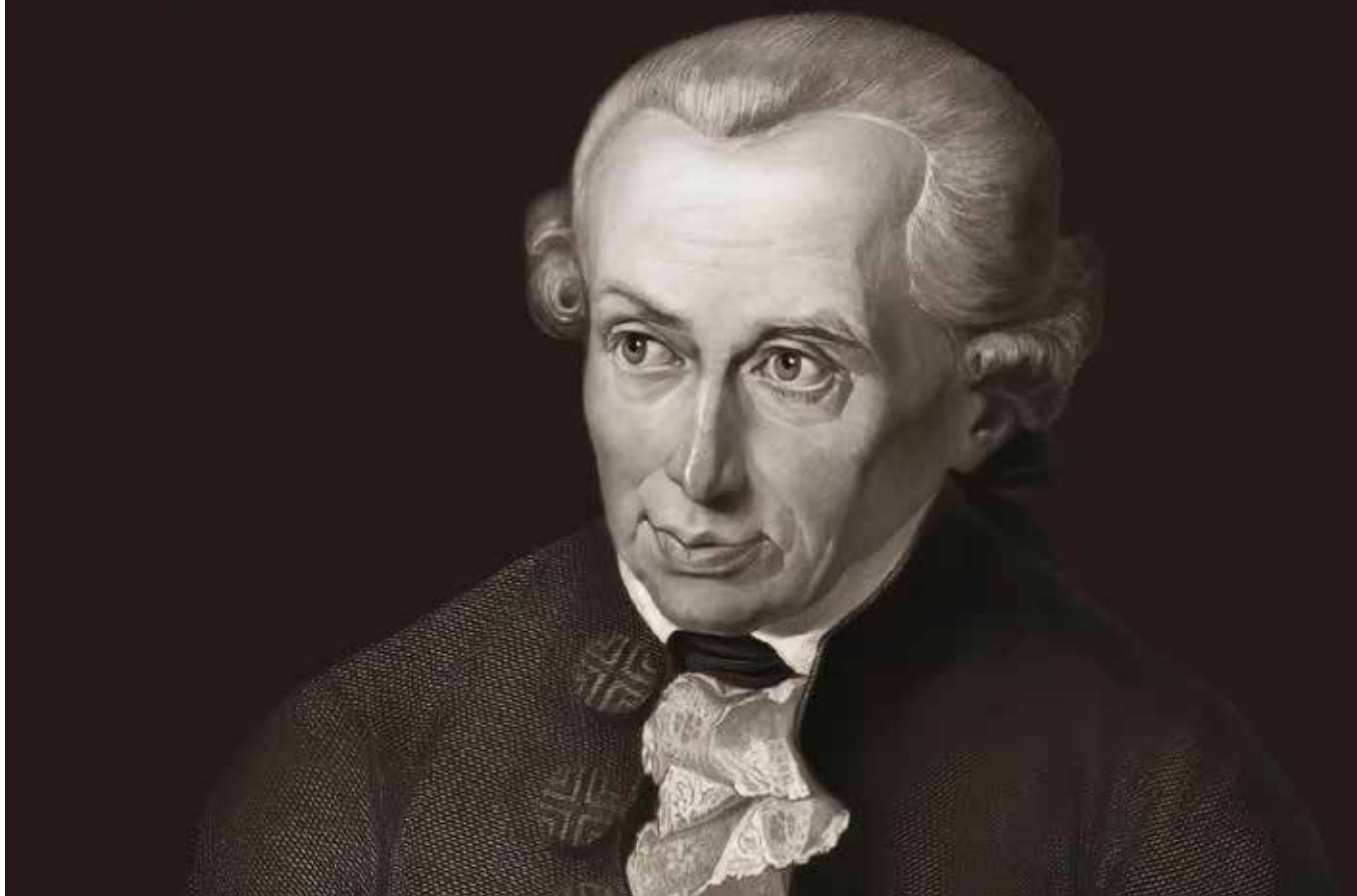

Fotografia extreta de begegnungunddialog.blogspot.com

ÉS VOSTÈ KANTIÀ?

Rafael Pérez Carmona

Professor de Filosofia

*¡Tartarín en Koenigsberg!
Con el puño en la mejilla,
todo lo llegó a saber.*

*Proverbios y cantares LXXVII
(Antonio Machado)*

Pel motiu del tercer centenari del naixement del filòsof Immanuel Kant, la periodista Mar Padilla publicà fa uns mesos a El País un article on es feia ressò de la influència inequívoca d'aquest pensador en la nostra cultura occidental i la reivindicació del seu llegat en les turbulències del nostre present. En l'article esmentat, la Mar Padilla rescata una citació de Goethe respecte al filòsof alemany i la seva omnipresència: "Segur que Kant ha influït en vostè encara que no l'hagi llegit". Doncs bé, els següents paràgrafs són un intent de sintetitzar el seu pensament i les seves aportacions, així com el desig d'obrir un interrogant al nostre temps i a nosaltres mateixos sobre la necessitat de la seva lectura.

Immanuel Kant va néixer el 22 d'abril de 1724 en la ciutat portuària de Königsberg, antiga capital de Prússia i rival econòmica de la polonesa Gdansk (*Danzig* en alemany) a les ribes del Bàltic. Lloc propici a l'intercanvi comercial de mercaderies que, com acostuma a succeir, comporta també el tràfec d'idees en un ambient cosmopolita.

Les seves tres crítiques (*Crítica de la Raó Pura*, *Crítica de la Raó Pràctica* i *Crítica del Judici*) seran publicades, respectivament, el 1781, el 1787 i el 1790. A grans trets, prendrem aquestes obres com a guia per entendre les seves reflexions, juntament amb altres escrits més breus, però igual de rellevants. El 1804 és l'any de la seva mort, el seu cèlebre epitafi també ens guiarà en l'exposició del seu pensament: *Dues coses m'omplen l'ànim d'admiració i de respecte: el cel estrellat, damunt meu i la llei moral, dins meu.*

La teoria del coneixement kantiana es troba exposada en la seva *Crítica de la Raó Pura* i rep el nom d'un temut filosofema

entre l'alumnat de Batxillerat: idealisme transcendent. El primer mot fa referència a què el subjecte és el protagonista de la relació de coneixement amb la realitat, és a dir, nosaltres prenem la batuta que estructura l'objecte de coneixement, i no és pas l'objecte el que determina l'esmentada relació. L'adjectiu transcendent indica que la tasca de la filosofia consisteix a esbrinar quines són les condicions de possibilitat de cada facultat de coneixement a l'hora d'elaborar l'objecte de coneixement.

De facultats de coneixement en tenim tres: la sensibilitat, l'enteniment i la raó. La primera és passiva i s'encarrega de rebre les sensacions o estímuls externs i això és possible gràcies al temps i l'espai (intuïcions pures de la sensibilitat les anomena Kant perquè no tenen contingut empíric i ordenen qualsevol sensació, aportades pel propi subjecte). La segona facultat és activa i s'encarrega d'elaborar judicis, aquest fet és possible gràcies a les categories del nostre enteniment (una categoria és un concepte pur abstracte, no pas concret; "arbre" és un concepte concret, la seva corresponent categoria és la de "substància"; "gravitació" és un fenomen físic concret, "causa" és la categoria del nostre enteniment que permet formular aquesta llei). El coneixement es produeix quan sensibilitat i enteniment actuen simultàniament en la

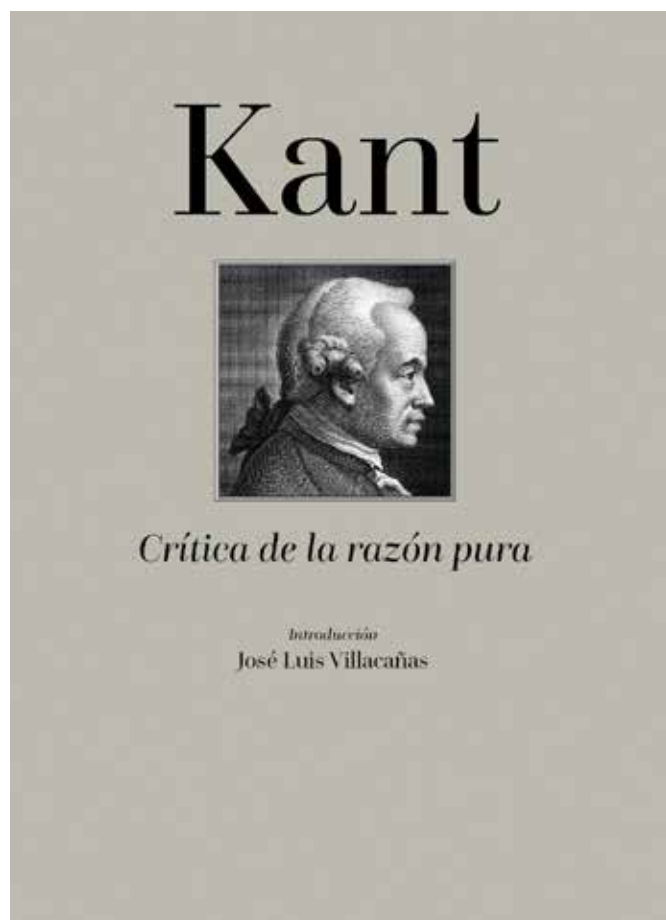
construcció de l'objecte de coneixement, "síntesi" és el terme designat per Kant a aquesta operació. Un exemple pot aclarir aquesta simultaneïtat d'ambdues facultats: imaginem-nos un dia assolellat en una platja estirats a la sorra, veiem a l'horitzó quelcom que s'apropa empentat per les onades, just en aquest moment ja ha estat produïda la síntesi. La nostra sensibilitat ordena en l'espai i el temps les sensacions rebudes alhora que aplica la categoria de substància i elaborem el judici "quelcom s'apropa a la riba". Només la major claredat de les nostres percepcions ens permetrà discernir si es tracta d'una ampolla, un vaixell, o un pneumàtic.

La tercera facultat és la raó i la seva representació pròpia són les idees (ànima, món i Déu), però la seva funció és merament regulativa, coordina el resultat del coneixement, sense que les seves representacions siguin elles mateixes objecte de coneixement. Malgrat aquest fet, suposem que hi ha una ànima rere totes les nostres experiències de coneixement, que aquestes pertanyen a una globalitat que anomenem món, i que la perfectibilitat és l'aspiració d'aquest procés com representa la divinitat.

Aquest límit del nostre coneixement, la síntesi entre sensibilitat i enteniment, és una de les aportacions més rellevants de la filosofia kantiana. Limita el nostre coneixement a allò percebut i identifica quan la raó es desferma i actua de manera errònia: quan no respecta els límits de l'experiència.

L'aportació kantiana en l'àmbit del coneixement és plenament vigent. Preguntar-se per la possibilitat de coneixement, esbrinar quines condicions de la ment i el treball de l'intel·lecte permeten saber què és això que anomenem ciència, i també el motiu de la seva fiabilitat. Que hi ha ciència és evident i no resta cap mèrit a la seva activitat, però cal fonamentar aquesta activitat quan apliquem el mètode científic. En llenguatge kantian, ciència és la possibilitat de formular judicis sintètics a priori; és a dir, judicis que aportin nova informació de la realitat (sintètics) i que siguin independents de l'experiència per poder ser vàlids (*a priori*). La neurociència i les seves disciplines cognitives en el nostre segle han establert que la consciència no treballa de fora cap a dins, sinó en el camí invers, els esquemes amb els quals percebem o interpretem la realitat són posats pel propi subjecte.

Hem vist resumidament el vessant teòric de la raó, és a dir, la raó quan s'aplica a conèixer la realitat amb criteris d'objectivitat i fiabilitat. Però la raó també té un altre ús, irreductible de l'anterior, es tracta de la vessant pràctica quan actua i reflexiona de manera ètica. La seva anàlisi es troba en la *Crítica de la Raó Pràctica*, obra que fou precedida d'una altra més breu i de mateixa temàtica i contingut, la *Fonamentació metafísica dels costums*.

Portada del llibre *Crítica de la raó pura*

Si hi ha un concepte al voltant del qual gira la reflexió kantiana sobre l'ètica és el concepte de deure, aquesta és la raó per la qual és qualificada la seva ètica com a deontològica, en contraposició a aquells sistemes ètics que proposen un contingut concret per realitzar-nos com a persones (com ara l'*eudaimonia* per Aristòtil o el càlcul raonable dels plaers per a Epicur). El que vol determinar el pensador de Königsberg és la condició de possibilitat del discurs ètic, l'arrel de l'ètica. I aquest fonament no pot ser un contingut concret perquè perdria la seva validesa i estaríem parlant d'una altra cosa. La pràctica de qualsevol ofici (pensem en la professió mèdica o docent) no pot descansar en situacions concretes guiades per determinats interessos, sinó en criteris formals que puguin aplegar tota la casuística possible en condicions d'equitat i eficiència.

La dignitat és el valor fonamental que ens fa ser persones, i Kant sempre privilegià aquest aspecte envers altres capacitats intel·lectuals o estètiques. Aquest principi ètic no és exclusiu de la gent preparada i estudiosa, Kant simplement es refereix a la gent que no menteix, que compleix amb la seva paraula i que no maltracta ni manipula a ningú.

La raó pràctica mostra les seves funcions morals, la primera d'elles és descobrir la llibertat com a condició de possibilitat de l'ètica. Si la raó teòrica s'ha de sotmetre al determinisme de les lleis causals, la raó pràctica té l'opció de triar entre diverses alternatives quan actua moralment, si imperés el mateix determinisme en aquest àmbit, no tindria sentit el discurs ètic. També avui creiem que la llibertat ha d'estar guiada per la responsabilitat.

Un altre descobriment de la raó pràctica és que aquesta llibertat es regula amb la llei moral, en terminologia kantiana, l'imperatiu categòric que expressa el sentit del deure. L'imperatiu categòric és un manament de la nostra voluntat que ordena a la nostra consciència sense cap condicionant en forma de premis o sancions (això últim seria un imperatiu hipotètic). La condició humana es troba immersa en tota una sèrie de circumstàncies que apel·len als seus sentiments, emocions, interessos i expectatives. Quan cedim a aquestes circumstàncies no estem actuant èticament, no reconeixem la llei moral interna que constitueix l'autèntica llibertat, la qual optaria per deslliurar-nos d'aquests factors i decidir racionalment.

Les formulacions de l'imperatiu categòric (la llei moral) són prou conegudes, ens centrarem en les dues que destaquen la universalitat i l'autonomia de l'acció moral. Les màximes (decisions particulars aplicades a situacions concretes) que segueix una persona han d'esdevenir lleis universals, és a dir, que no siguin contradictòries i siguin acceptables per tothom (observeu que ambdós criteris són racionals). Una munió de

Fotografia extreta de Freepik

vegades s'ha criticat que aquesta formulació no discrimina clarament què està bé i què està malament, esdevenint així una fórmula buida i formal. Crítica infundada perquè aquesta formulació mostra de manera inapel·lable la inconsistència de la mentida que pressuposa la veritat, la contradicció de l'incompliment conscient de les promeses que ve precedit per la confiança en els pactes, o l'absurditat d'evitar el pagament d'un servei públic si volem gaudir-ne.

L'autonomia moral suposa tractar-se a un mateix i a la resta no només com a mitjans, sinó sempre també com a finalitats. És a dir, que les persones no tenen preu, sinó dignitat. Que la realitat empírica mostri de manera evident el contrari, no invalida el principi d'actuació. I és que la raó pràctica ens converteix en actors, no simplement en espectadors de la vida. Una anàlisi plena de lucidesa de la inconsistència d'aquesta passivitat en el terreny moral la trobem en la pensadora alemanya Hannah Arendt (lectora perspicax de l'obra kantiana) quan es preguntà per les motivacions del jerarca nazi Adolf Eichmann a l'hora de dissenyar lògicament la Solució Final. Entre les conclusions recollides en la seva obra *Eichmann en Jerusalem* destaca l'absència de pensament autònom com a factor decisiu per sobre d'altres consideracions, el que condueix a l'autora a afirmar que els assassins del segle XX no són monstres aberrants, sinó pares i mares de famílies perfectament adaptats que podem saludar habitualment en el nostre replà o lloc de feina. No sembla pas que el segle vigent hagi esvaït aquesta incapacitat per discernir, ni la familiaritat dels protagonistes de les monstruositats més repulsives.

Qui hagi tingut la paciència d'arribar a aquest punt, s'haurà assabentat que existeixen dos usos irreductibles entre si (amb condicions de possibilitat diferents) d'una mateixa facultat anomenada raó. El repte d'aclarir el vincle entre aquestes dues vessants de l'activitat racional serà abordat per Kant en la *Crítica del Judici*, l'última de les seves grans obres.

L'expressió màxima del poder de la raó és la capacitat mateixa de fer judicis. El filòsof alemany s'adona que no podem comptar amb un concepte de bellesa que sigui acceptable per a tothom ja que cada gust remet a un plaer individual i intransferible, la solució la trobarà en la pròpia forma del judici reflexionant.

La posició d'unitat d'un objecte o posició d'objectivitat en general és el que s'expressa amb la partícula és quan elaborem un judici. La còpula és simultàniament uneix i separa: uneix perquè enllaça les sensacions simultàniament amb l'aplicació de la regla o concepte, i separa en tant que aquesta fixació només té lloc mitjançant el fet que la manera d'enllaç s'independitza com a regla, com a universal davant del cas concret. Aquest tret de separació és la producció de l'universal com a tal, i és el que designa el terme *reflexió*. El judici reflexionant ofereix un principi *a priori*: la finalitat.

A l'àmbit del coneixement, sensació i concepte apareixen indissolublement units en una síntesi (procés de construcció) que només pot portar-la a terme la facultat de la imaginació. En aquesta facultat trobarem la desconeguda arrel comuna entre la sensibilitat i l'enteniment, entre els dos usos propis de la raó (teòrica i pràctica). L'harmonia entre les facultats de coneixement es manifesta en la facultat de la imaginació quan esquematitza sense concepte. La pura adequació del lliure joc de la imaginació a la possibilitat de conceptes en general és el moment quan podem parlar d'una *finalitat sense fi*. De l'objecte, cosa o figura en qüestió diem que és bell.

Quan diem que quelcom és bell fem referència al sentiment que aquesta cosa bella ens produeix, però simultàniament afirmem que aquesta condició és de necessària convalidació pel gust dels altres. Kant planteja la hipòtesi que els éssers humans posseeixen un sentit comú estètic que actua *a priori* en les valoracions estètiques sense un concepte de bellesa susceptible de demostració. Aquest és el cas quan valorem una pintura, un paisatge o una peça musical.

Allò que considerem bell és "un universal sense concepte", és allò que plau sense interès, una finalitat sense fi. La idea de bellesa kantiana es fonamenta en un estat subjectiu que s'expressa en el plaer que el subjecte experimenta en la contemplació, concepció que afavoreix el diàleg i

la contrastació d'opinions. El gust és una mena de sentit comú que permet la comunicació perquè pensem per nosaltres mateixos, sabem posar-nos en el lloc de l'altre (assolir un punt de vista universal) i reflexionem de manera conseqüent.

Per Kant, el bell plau perquè és bell, no és bell perquè plau. La imaginació no subjecta a l'enteniment en l'experiència estètica mostra un sentit comú que permet la possibilitat de comunicar el plaer estètic. La culminació de l'experiència estètica l'analitzarà Kant a través del que anomena allò *sublim*. Aquest mot no significa quelcom eteri, sinó elevat; sublim és tot allò que provoca la commoció i una emoció intensa de por i astorament. És el resultat de l'obra de l'artista que no imita i innova, i també en els efectes desfermats de la natura com ara una tempesta o l'erupció d'un volcà.

Fins aquí hem fet un tast de l'arquitectura més complexa d'aquest pensador imprescindible, acabarem també amb un aperitiu de dues obres més breus, però no menors quant al seu contingut: *La pau perpètua* (1795) i l'article *Què és la Il·lustració?* (1784).

En la primera obra, de temàtica política, hi ha tres termes centrals que apareixen sempre relacionats entre ells: moral, dret i política. El dret es fonamenta en el principi que una acció és lícita si pot coexistir d'acord amb una llei universal. Aquesta llei ha de ser de la raó, no pas d'altres fonts interessades de la condició humana, i de cap fet es pot generar un dret que limiti la llibertat de ningú. La deducció és evident, drets i deures es troben vinculats íntimament. El despotisme té com a antídoto una república parlamentària de representació popular amb una clara divisió de poders.

La proposta kantiana es concreta en un ordre just de pau mundial, el qual permetria resoldre els conflictes i rivalitats de tota mena. La guia seria la racionalitat crítica, no pas la geoestratègia fonamentada en l'equilibri del terror. Malgrat les seves deficiències, un bon exemple d'aquesta aspiració seria la Unió Europea quan no cau en el vici geoestratègic.

L'article *Què és la Il·lustració?* és un diagnòstic de la seva època que mostra de manera clarivident que una de les funcions primordials de la filosofia és pensar el present i identificar què en trobem de nou. Kant caracteritza les Llums com una ruptura històrica en el sentit de la sortida de la "minoria d'edat" de la raó, la qual ha estat sotmesa a altres instàncies externes a ella mateixa. La cèlebre sentència *Sapere aude!* (*atreveix-te a pensar per tu mateix*) és expressió alhora de llibertat i de responsabilitat. Que la divisa no ha caducat en el segle XXI és palès en el nostre consumisme desafortat,

Tomba d'Immanuel Kant. Fotografia d'Alexandr Chernyaev en Unsplash

motiu potencial de l'autofàgia ecològica que pot ser suïcida; o en la condescendència amb els gegants tecnològics i la seva proposta d'un nou feudalisme basat en la digitalització, o la instauració del populisme com a oli que taca qualsevol deliberació (i decisió) de la cosa pública.

L'obra kantiana i el que simbolitza no deixa indiferent a ningú, ni tan sols a aquells que no han tingut el plaer i la laboriositat de llegir els seus escrits. La seva tomba ha estat objecte d'actes vandàlics des que morí el 12 de febrer de 1804, i el que simbolitza ha provocat polèmiques ridícules i extravagants, però significatives.

L'última controvèrsia l'han protagonitzada l'any passat el canceller alemany Olaf Scholz i el president de la Federació Russa Vladimir Putin, entorn del tercer centenari el primer prohibia comentar res al segon respecte a la figura i el pensament de Kant (no li mancava raó respecte a l'histrionisme i el cinisme de l'autòcrata rus), però caldria recordar al canceller alemany que atorgar-se l'esperit moral i polític d'un pensador en exclusiva és el contrari del cosmopolitisme proposat per Kant. Hem de repudiar l'SPD alemany perquè planificà i portà a terme en el seu moment l'assassinat de Rosa Luxemburg?

La resposta a la pregunta del començament que encapçala aquest article és propietat exclusiva dels lectors que hagin tingut la deferència d'arribar al final del mateix.

BIBLIOGRAFIA

- BOROWSKI, L. E. (1993). *Relato de la vida y el carácter de Immanuel Kant*. Madrid: Tecnos.
- HEIDEGGER, M. (1993). *Kant y el problema de la metafísica*. Madrid: FCE.
- KANT, I. (2024). *Crítica de la facultat de jutjar*. Barcelona: Edicions 62.
- KANT, I. (1982). *Prolegòmens a tota metafísica futura que vulgui presentar-se com a ciència*. Barcelona: Laia..
- KANT, I. (2002). *Sobre la paz perpetua*, Madrid: Tecnos.
- KANT, I. (2024). *Crítica de la raó pura*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- KANT, I. (2004). *Crítica de la raó pràctica*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍNEZ MARZOA, F. (1992). *Releer a Kant*. Barcelona: Anthropos.
- PADILLA, M. (2024). "Kant, el sabio que nos hizo mejores ciudadanos" *El País*. 14/02/24.
- SLOTERDIJK, P. (2010). *Temperamentos filosóficos*. Madrid: Siruela.
- STEINER, G. (2012). *La poesia del pensament*. Barcelona: Arcàdia.
- YPI, L. (2021). *The Architectonic of Reason*. Oxford: OUP.